

ข้อสังเกตบางประการต่อสำนึกในถิ่นที่ของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

Observations on Sense of Place in Ubonrachathani Old Commercial District

दनัย นิลสกุล * และ นพดล ตั้งสกุล **

Danai Nilsakul and Nopadon Thungsakul

บทคัดย่อ

แนวคิดสำนึกในถิ่นที่เป็นแนวคิดที่ใช้อธิบายความซับซ้อนและคลุมเครือในความสัมพันธ์ของคนกับถิ่น ซึ่งเป็นประเด็นที่ถูกถกเถียงกันมากกว่าทศวรรษ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมหลักการ กรอบทฤษฎีสำนึกในถิ่นที่ของนักวิชาการในหลายสาขา ทั้งจากเอกสาร หนังสือและงานวิจัย ประกอบด้วยความหมายและบทบาทความสำคัญ ระดับการรับรู้ และปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ โดยจากการศึกษาแนวคิดดังกล่าวพบว่าถิ่นและคนเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะพัฒนาให้เกิดสำนึกได้และสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่นในที่แห่งนั้น ซึ่งระดับการรับรู้สำนึกสามารถเกิดขึ้นได้ตั้งแต่แรกเข้าไปสัมผัสจนถึงระดับของการที่คนรู้สึกหลอมรวมไปกับถิ่น อีกทั้งบทความนี้ได้แสดงให้เห็นปัจจัยของการสร้างสำนึกในถิ่นที่ในรูปของคำสำคัญ(Keywords) ที่สามารถนำไปใช้ในการตั้งข้อสังเกตทางโครงสร้างสำนึกในถิ่นที่ ย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี เพื่อแสดงให้เห็นตัวแปรลักษณะต่างๆที่คาดการณ์ว่าจะปรากฏในโครงสร้างของส่วนที่เกิดขึ้นภายในคนและกลุ่มคน ที่มีต่อสภาพของแต่ละสถานที่ภายในย่าน เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาเชิงลึกให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นต่อไป

Abstract

Sense of place is a concept used to describe the complexity and ambiguity in the relationship between people and place. It has been an issue that has been debated for more than a decade. This article is intended to explore the sense of place principles and theoretical framework from the review of publications and documentation on an interdisciplinary research. The issues on sense of place include its meaning and role, perception of place and influenced factors. The study found that the relationship between place and people can be developed and reflected at the different levels ranking from the first time experience to engaging closely with place. Moreover, this paper illustrates the factors contributing to a sense of place in the form of keywords that can be further applied as a structure for an observation on sense of place in Ubonrachathani old commercial district which expressed towards the physical characteristics among local people and groups of people. The findings can further be a guideline of study for an in-depth understanding of the phenomena of the place.

คำสำคัญ : ถิ่น ,แนวคิดสำนึกในถิ่นที่, กรอบทฤษฎีสำนึกในถิ่นที่ ,ย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

Keywords : Place, Concept of sense of place, Theoretical framework of sense of place, Ubonrachathani Old commercial district

* นักศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น Email address: danainil@hotmail.com

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น Email address: nopthu@kku.ac.th

บทนำ

แนวคิดสำนึกในถิ่นที่มีจุดเริ่มต้นจากความพยายามของนักภูมิศาสตร์ที่พยายามหาสิ่งที่มาใช้อธิบายความเป็นถิ่น และการทำให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ โดยเห็นว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทางความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่น ซึ่งความสัมพันธ์นี้เป็นสิ่งที่มีความลึก(Depth) และซับซ้อน(Complexity) โดยนักวิชาการพยายามอธิบายเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ต่อมาทฤษฎีสำนึกในถิ่นได้นำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่นที่มากขึ้นเมื่อโลกเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์(Globalization) ที่ส่งผลต่อถิ่นในหลายๆแห่งมีรูปแบบเดียวกัน(Homogeneity) นำไปสู่การสูญเสียวัฒนธรรมเฉพาะถิ่น(Auge,1995;Kunstler, 1993) ทำให้ต้องกลับมามองบทบาทความเป็นถิ่นมากขึ้น เพื่อให้เกิดคุณภาพที่สร้างลักษณะเฉพาะของถิ่นแตกต่างจากแห่งอื่นๆ อีกทั้งถิ่นสามารถจะพัฒนาสู่สำนึกในถิ่นที่ได้ เป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดความหมายโดยคนที่มีต่อถิ่นที่แห่งนั้น ซึ่งมีทิศทางขนานไปกับอัตลักษณ์ของคนด้วย(Manzo, 2003) ปัจจุบันแนวคิดสำนึกในถิ่นที่จึงได้รับความสนใจในวงวิชาการที่ได้นำแนวคิดนี้มาใช้อธิบายและตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่นในหลายมิติ ทั้งทางสายวิทยาศาสตร์สภาพแวดล้อม ชาติพันธุ์วรรณา ปรากฏการณ์ศาสตร์ จิตวิทยา และทางสังคมศาสตร์ เพื่อทำความเข้าใจ ปรับปรุง ตลอดจนออกแบบถิ่นให้สัมพันธ์กับความหมายที่ซ่อนอยู่ ณ ที่แห่งนี้ บทความนี้ต้องการแสดงความหมาย ความสำคัญ ระดับและปัจจัยของการเกิดสำนึกในถิ่นที่ ตลอดจนแสดงการคาดการณ์โครงสร้างของสำนึกในถิ่นที่ของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีที่ได้จากการสังเกตคนในและคนนอก เพื่อตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นทางความสัมพันธ์ของคนกับถิ่น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อแสดงปัจจัยของการสร้างสำนึกในถิ่นที่ในรูปของคำสำคัญที่สามารถนำไปใช้ตั้งข้อสังเกตทางโครงสร้างสำนึกในถิ่นที่เบื้องต้นของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

ข้อมูลย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

การตั้งถิ่นฐานและพัฒนาการของย่าน

เมืองอุบลราชธานีสร้างขึ้นมากกว่า 200 ปี โดยในปี พ.ศ.2308 กลุ่มของพระวอพระตาเกิดความแตกแยกกับกลุ่มผู้นำของนครเวียงจันทน์ จึงนำไพร่พลหนีเรือมาจากเมืองหนองบัวลุ่มภู สู่เมืองนครจำปาศักดิ์ จนกระทั่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำมูลบริเวณที่เดิมเรียกว่า ดงอู่มิ่ง ซึ่งเป็นดงใหญ่ตั้งอยู่ที่ดอนสูง น้ำท่วมไม่ถึง เป็นชัยภูมิเหมาะสมในการตั้งเมือง(สุวิซช คุณผล, 2546) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่1 ทรงโปรดเกล้าสถาปนาพื้นที่บริเวณดงอู่มิ่งนี้ขึ้นเป็นเมืองอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.2335 และแต่งตั้งท้าวคำผงขึ้นเป็นพระปทุมราชวงศาให้ปกครองเมืองอุบลราชธานี ในช่วงแรกของการสร้างบ้านแปงเมือง ได้สร้างคูเมืองประตูเมือง หอโสมเจ้านาย วัด ซึ่งสิ่งก่อสร้างต่างๆล้วนได้รับอิทธิพลจากศิลปะหลวงพระบาง(อุบลศึกษา,2555) ในสมัยรัชกาลที่4การเข้ามาของชาวจีนในเมืองอุบลราชธานีโดยส่วนใหญ่เข้ามาอยู่บริเวณท่าจวน ท่ากวางตั้งและท่าตลาด(คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ,2542) โดยอยู่ใกล้กับตำแหน่งของที่ตั้งของจวน เนื่องจากพ่อค้าในสมัยนั้นต้องรับใช้เจ้าเมือง ดังนั้นย่านนี้จึงกลายเป็นแหล่งตลาด เป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นที่คนหลายๆอาชีพมาอยู่รวมกัน สิ่งที่ตามมาหรือเกิดขึ้นพร้อมๆกันคือวัดและศาสนสถานโดยเฉพาะศาลเจ้าจีน นับว่าเป็นศาสนสถานสำคัญอย่างหนึ่งของย่านตลาด(ศรีศักร วัลลิโภดม, ม.ป.ป.) ภายหลังจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่5 พ.ศ.2433 มีนโยบายที่ต้องการปฏิรูปภาคอีสานเพื่อป้องกันการรุกรานจากฝรั่งเศส จึงแต่งตั้งให้เมืองอุบลราชธานีมีฐานะเป็นศูนย์กลางของมณฑลลาวท้าว และพัฒนาทางด้านคมนาคมขนส่งโดยสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพ-นครราชสีมาในปี

พ.ศ.2443 เพื่อเชื่อมต่อกับกรุงเทพฯกับภาคอีสาน ทำให้การคมนาคมที่สะดวกขึ้นและชาวจีนเข้ามาอยู่ในพื้นที่พร้อมๆกับการขยายตัวของรถไฟ(สุวิทย์ ธีรศาศวัต และ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2541) ส่งผลให้การค้าเมืองอุบลราชธานีเติบโตมากขึ้น ต่อมาเมื่อรถไฟเปิดเดินรถถึง

วารินชำราบในปี พ.ศ.2473เมืองอุบลราชธานีกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการค้าที่สำคัญ เพราะเป็นจุดสำคัญในการเชื่อมต่อกับเมืองต่างๆตามล่าน้ำมูลและล่าน้ำสาขาต่างๆ(ชุมพล แนวจำปา, 2536) ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้กำหนดนโยบายการจัดการปกครองในภูมิภาคหัวเมืองอีสาน ตะวันออก โดยออกนโยบายเพื่อต่อสู้กับระบอบคอมมิวนิสต์ เป็นกระบวนการสร้างชาติและการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รัฐบาลได้ให้ความสนใจภูมิภาคอีสานมากขึ้น ต้องการถนนเพิ่มขึ้นอย่างเร่งด่วนเพราะเป็นสิ่งจำเป็นในการพัฒนาเศรษฐกิจ(สุวิทย์ ธีรศาศวัต และ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์, 2541) จึงเกิดนโยบายพัฒนาทางเชื่อมต่อบริเวณจังหวัด นำไปสู่การสร้างสะพานเสรีประชาธิปไตยข้ามล่าน้ำมูลเชื่อมระหว่างฝั่งวารินชำราบกับเมืองอุบลราชธานีบริเวณท่าน้ำอุปราศ ก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับการคมนาคมทางบกเป็นหลักแทนที่การคมนาคมทางน้ำ เกิดย่านชุมชนใหม่ๆตามแนวถนนที่ขยายออกไป ส่งผลให้ย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีลดบทบาททางการค้าลงตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ลักษณะทางกายภาพของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีในปัจจุบัน

ย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีเป็นย่านการค้าที่เคยเป็นศูนย์กลางสำคัญของภูมิภาคอีสานในอดีต พื้นที่ของย่านการค้าเก่ามีพื้นที่ตั้งแต่ด้านทิศตะวันตกบริเวณถนนอุปราศจนถึงด้านตะวันออกบริเวณถนนราชวงศ์ ส่วนทิศเหนือตั้งแต่บริเวณถนนเขื่อนธานีลงมาจรดถนนพรหมเทพและแม่น้ำมูล ในอดีตก่อนการเกิดย่านการค้าแห่งใหม่ที่ขยายไปตามเส้นทางการคมนาคมภายหลังจากสร้างสะพานเสรีประชาธิปไตย สภาพทางกายภาพของย่าน มีทั้งตึกดิน ห้างแถวไม้ และตึกแถว เป็นจำนวนมาก นิยมสร้างติดๆกันยาวไปตามแนวถนนเกือบตลอดพื้นที่ย่าน ใช้สำหรับพักอาศัยและค้าขาย ต่อมาเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ขึ้น ในปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513 สร้างความเสียหาย ทำลายกายภาพของย่านเมืองเก่ามากกว่าครึ่ง เนื่องจากวัสดุที่ใช้ปลูกสร้างอาคารเป็นเชื้อเพลิงเป็นอย่างดี ประกอบกับอาคารที่สร้างติดๆกัน ทำให้เกิดความเสียหายขึ้นเป็นวงกว้าง ภายหลังจากเหตุการณ์ทั้งสองครั้งเกิดตึกแถวรูปแบบซ้ำๆขึ้นมาเป็นจำนวนมากแทนที่อาคารเก่า โดยภาพรวมของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีในปัจจุบันจากการสำรวจพบว่า

- ด้านทิศเหนือ ประกอบด้วยอาคารส่วนราชการทั้งที่สร้างขึ้นในสมัยมณฑลลาวกาวและหลัง

พ.ศ.2500 ตลาด อาคารพาณิชย์ และโรงแรมที่สร้างขึ้นในช่วงหลัง 40 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้ได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ในอดีตจึงปรากฏอาคารเก่าเพียงไม่กี่หลัง ปัจจุบันทางเทศบาลเมืองอุบลราชธานีจัดพื้นที่ถนนราชบุตรเป็นถนนคนเดินในช่วงวันหยุดสุดสัปดาห์ส่งผลให้พื้นที่แห่งนี้เป็นที่แห่งนี้เป็นแหล่งชุมนุมคน(Node) ที่สำคัญของย่านในปัจจุบัน

- ด้านทิศตะวันออก ประกอบด้วย วัดกลาง ห้างแถวไม้ ตึกแถว ตึกดินที่สร้างขึ้นในยุคแรก

ของย่านการค้า อายุมากกว่า 100 ปี พบมากตามแนวด้านทิศตะวันออกของถนนพรหมราชและถนนพรหมเทพ และตลอดแนวถนนหลวง ปรากฏความเป็นย่าน(District) การค้าเก่าที่ชัดเจนเนื่องจากได้รับความเสียหายจากเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ทั้งสองครั้งน้อยกว่าพื้นที่อื่นๆอีกทั้งเป็นที่ตั้งของศาลเจ้าจีน ซึ่งมีการจัดประเพณีงานจิวประจำปี เป็นศูนย์รวมทางกิจกรรม(Node) ของชาวไทยเชื้อสายจีนในอุบลราชธานีต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

- ด้านทิศใต้ ลักษณะกายภาพส่วนใหญ่ถูกทำลายไปกับเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ทั้งสองครั้งเกือบ

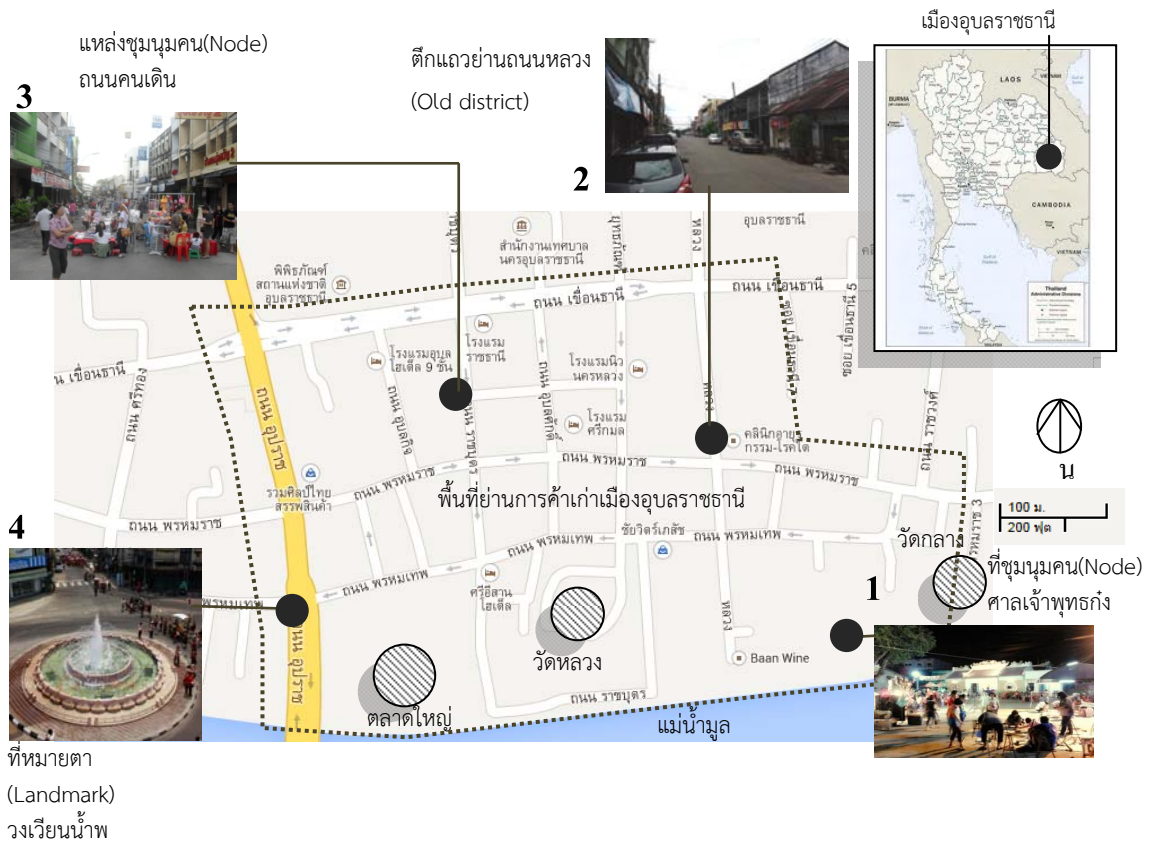
ทั้งหมดยกเว้นบางส่วนของวัดหลวงและอาคารเก่าบางแห่งที่ยังคงสะท้อนความเจริญของย่านในอดีต ลักษณะกายภาพส่วนใหญ่ที่ปรากฏในปัจจุบันเป็นกลุ่มอาคารพาณิชย์รูปแบบซ้ำๆขึ้นอย่างหนาแน่นบริเวณถนนพรหมเทพและถนนพรหมราช สร้างขึ้นภายหลังปี พ.ศ.2513 ในส่วนบริเวณริมแม่น้ำมูลช่วงหลังปี พ.ศ. 2550ได้สร้างตลาดขนาดใหญ่และถนนเลียบบแม่น้ำมูล

- ด้านทิศตะวันตก กายภาพที่ปรากฏในปัจจุบันมีทั้งกลุ่มอาคารตึกแถวรูปแบบยุโรปอายุ

กว่า 60-80ปี กลุ่มอาคารพาณิชย์ที่สร้างขึ้นหลังปี พ.ศ.2503 ขึ้นหนาแน่นในบริเวณทิศตะวันตกของถนนพรหมราชและถนนพรหมเทพ ทดแทนอาคารเก่าที่ส่วนใหญ่ถูกทำลายไปกับเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ทั้งสองครั้งเกือบทั้งหมด เช่นเดียวกับด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ ส่วนบริเวณถนนอุปราชาเป็นย่านการค้าที่เกิดขึ้นในช่วงหลังปี พ.ศ.2490 ประกอบด้วยกลุ่มอาคารตึกแถว 2-4 ชั้น ร้านค้าขนาดใหญ่ที่มีรูปแบบห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์เก่าที่ถูกดัดแปลงเป็นร้านค้า โดยย่านตะวันตกมีวงเวียนน้ำพุเป็นศูนย์กลางของย่าน ใช้เป็นจุดหมายตา(Landmark) ที่สำคัญเนื่องจากวงเวียนน้ำพุมีความต่อเนื่องมาจากสะพานเสรีประชาธิปไตย และตั้งอยู่ในพื้นที่เปิดโล่งสามารถมองเห็นได้ชัดเจน

ภาพประกอบ 1 ลักษณะทางกายภาพของย่านในปัจจุบัน

ภาพประกอบ 2 พื้นที่ 4 แห่ง ตามลักษณะจินตภาพที่น่าจดจำสำหรับเป็นกรณีศึกษาของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

ย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีมีความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา ส่งผลให้เกิดความหลากหลายในลักษณะทางกายภาพทั้งเก่าและใหม่เช่นเดียวกับย่านการค้าแห่งอื่นๆ ในการตั้งข้อสังเกตทางโครงสร้างสำนึกในถิ่นที่ของย่านได้เลือกพื้นที่ 4 แห่ง ซึ่งมีความชัดเจนทางจินตภาพที่น่าจดจำสำหรับใช้เป็นกรณีศึกษาได้แก่ ศาลเจ้าเงินเป็นพื้นที่ชุมนุม (Node) ของคนไทยเชื้อสายจีนในช่วงเทศกาลงานจิวเป็นประจำทุกปี พื้นที่ถนนหลวงมีความเป็นย่านเก่า (Old district) ถนนคนเดิน (ถนนราชบุตร) เป็นแหล่งชุมนุมคน (Node) แห่งใหม่ของย่านและวงเวียนน้ำพุเป็นที่หมายตา (Landmark) ที่สำคัญของการเข้าสู่เมือง (ภาพที่ 2)

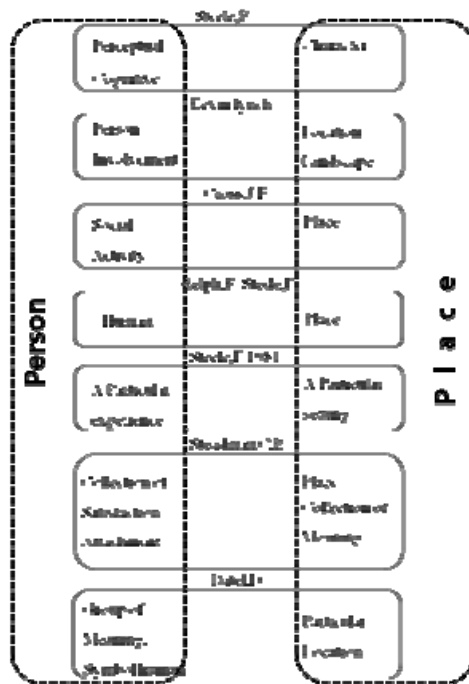
แนวคิดสำนึกในถิ่นที่

ในสังคมโลกาภิวัตน์ที่หลายแห่งกำลังสูญเสียความเป็นถิ่น มีนักวิชาการทางประเทศแถบตะวันตกนำแนวคิดนี้มาใช้ตรวจสอบความสัมพันธ์ของคนกับถิ่นเพื่อนำไปแก้ไขและออกแบบความเป็นถิ่น มิติของสำนึกในถิ่นที่จึงมีบทบาทและความสำคัญมากกว่าแค่ความรู้สึกโหยหาอดีต (Nostalgia) หรือเพื่อบรรเทาความเหงาที่ยาวนานอย่างปัจจุบัน Relph (1976) เสนอไว้ว่าสำนึกในถิ่นที่สามารถแสดงให้เห็นความเป็นถิ่นและความมีอัตลักษณ์ (Identity) ที่สามารถจะพัฒนาในระยะยาวร่วมกันระหว่างผู้ใช้งาน (User) กับถิ่น (Place) ซึ่ง Lynch (1998) เห็นว่าสำนึกในถิ่นที่สามารถมีอิทธิพลต่อคนกับคุณค่า

ทางความเชื่อ พฤติกรรมที่สั่งสมมายาวนาน จึงเป็นบทบาทที่สะท้อนความสัมพันธ์ที่ตีระหว่างคนกับถิ่น ในส่วน Najafi & Kmal (2011) เห็นว่าเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่นได้ โดยจากความสัมพันธ์ดังกล่าว Steele (1981) อธิบายว่าเมื่อคนเกิดความผูกพันกับถิ่น คนจะเกิดความรู้สึกในความปลอดภัยและพึงพอใจในถิ่นนั้น ในบทบาททางมิติที่กว้างขึ้น Rogan et.al. (2005) ให้ข้อเสนอว่าสำนึกในถิ่นที่เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่จิตวิทยา สภาพแวดล้อมที่สบาย เป็นในแนวทางเดียวกัน Rapoport (1990) แสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของสำนึกในถิ่นที่ใช้ในการดูแลรักษาคุณภาพของสภาพแวดล้อม สำนึกในถิ่นที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่น ที่มีมาอย่างยาวนาน จึงสะท้อนทั้งเอกลักษณ์ของคนและถิ่นอย่างแยกกันไม่ได้ นำไปสู่คุณภาพทางสิ่งแวดล้อมที่ทั้งสองส่วนดำรงอยู่ ดังนั้นในสภาพของถิ่นดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน Relph (n.d. อ้างใน Gustafson, 2001) อธิบายถึงผู้ออกแบบที่ไม่รู้ความหมายหรือพยายามให้ความหมายที่ไม่ใช่สิ่งที่สะท้อนออกมาจากถิ่น มันคือความพยายามในการทำลายความแท้ของถิ่นและกลับสร้างความไม่แท้ให้เกิดขึ้นทำให้เกิดการซ้อนทับความหมายใหม่ที่ไม่ได้มาจากความสัมพันธ์ของคนกับถิ่นที่แห่งนั้นเลย

นักวิชาการด้านปรากฏการณ์ศาสตร์(Phenomenology) และด้านจิตวิทยาสภาพแวดล้อม(Environment psychology) ได้นิยามแนวคิดที่ใช้อธิบายและหาความหมายสำนึกในถิ่นที่เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์ แม้ว่ายังมีข้อถกเถียงในวงการวิชาการทางแนวคิดที่คลุมเครือเป็นนามธรรม นำเสนอแบบกว้างๆ ล้อมรอบพื้นฐานทางแนวคิดการสำรวจความสัมพันธ์ของคน(Human) กับถิ่น(Smaldone, Harris, & Sanyal, 2005) เสมือนการสั่งสมการรับรู้ ทัศนคติ และอัตลักษณ์บนพื้นฐานการสร้างความหมายต่อคนและถิ่นแห่งนั้น(Steele, 1981; Stedman, 2002) การอธิบายสิ่งที่สัมผัสอยู่ภายในคนหรือกลุ่มคนที่มาสัมพันธ์กับถิ่นนั้น นักวิชาการได้เสนอประเด็นที่นำมาใช้อธิบายแตกต่างกัน Dattel (n.d. อ้างถึงใน Shamai & Ilalov, 2005) อธิบายว่าสำนึกในถิ่นที่เป็นกลุ่มของความหลากหลายทางความหมาย สัญลักษณ์ และลักษณะของคนหรือกลุ่มคนที่มีจิตสำนึก(Consciously) และไม่มีจิตสำนึก(Unconsciously) เข้ามามีส่วนร่วมกับลักษณะพิเศษของพื้นที่ สำหรับ Cross (2001) ชี้ให้เห็นว่าสำนึกในถิ่นที่เป็นการร่วมกันระหว่างความสัมพันธ์ของถิ่นกับการเคลื่อนไหวของสังคม(Social activity) ซึ่งกลุ่มความสัมพันธ์ดังกล่าวเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคน จิตวิญญาณ ทัศนคติความเชื่อ ตำนาน-เรื่องเล่า ของใช้ในชีวิตประจำวัน ผู้อาศัย ในส่วนของ Steele (1981) อธิบายว่าความรู้และการรับรู้(Cognitive and perceptual) ของคนที่มีต่อลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ เป็นส่วนสำคัญของการสร้างสำนึก และสัมพันธ์กับแนวคิดของ Najafi & Kmal (2011) ที่ว่าสำนึกในถิ่นที่คือการรับรู้ของคนที่มีต่อสภาพแวดล้อมจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจิตสำนึกรู้ทางความรู้สึกที่มีต่อถิ่น

จากแนวคิดดังกล่าวถือได้ว่าประสบการณ์ในการรับรู้สำนึกในถิ่นที่ของแต่ละคนหรือกลุ่มคนมีความสำคัญในการสร้างสำนึก ซึ่ง Steele (n.d. อ้างถึงใน Montgomery, 1998) ได้กล่าวไว้ว่าประสบการณ์ที่พิเศษ(Particular experience) ของคนในสถานที่ที่พิเศษ(Particular setting) ทำให้พื้นที่แห่งนั้นเกิดสำนึกขึ้นมา และเป็นหลอมรวมตัวกันทางความหมาย รูปแบบทางกายภาพ กิจกรรม และประสบการณ์ของคน ส่วนในทัศนะของ Turner, P & Turner, S (2003) ได้ขยายให้เห็นกลุ่มความสัมพันธ์ซึ่งประกอบด้วยลักษณะทางสภาพแวดล้อม อารมณ์ ความหมาย ที่รวมอยู่ในความทรงจำและความสัมพันธ์ทางกิจกรรมที่เกิดขึ้น ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่สัมพันธ์กับถิ่น ซึ่ง Lynch (1998) เห็นว่าเป็นการรวมกันของ 3 สิ่งคือ สถานที่ที่ตั้ง สภาพแวดล้อม และความสัมพันธ์ของคน นำไปสู่การสร้างสำนึกในถิ่น

ภาพประกอบ 3 กรอบทฤษฎีสำนักในถิ่นที่

การที่คนเกิดความรู้สึกต่อสถานที่ใดที่หนึ่งเมื่อได้เข้าไปสัมผัส แสดงถึงความสัมพันธ์กับสถานที่แห่งนั้นผ่านประสบการณ์ในการรับรู้ทางจิตสำนึกและไม่มีจิตสำนึก สร้างขึ้นเป็นสำนักต่อถิ่นที่แห่งนั้นขึ้นมา จากปรากฏการณ์ดังกล่าวนักวิชาการได้สะท้อนผ่านแนวคิดไปในทิศทางเดียวกัน(ภาพที่3) แสดงถึงสำนักในถิ่นที่เกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ 2 องค์ประกอบหลัก โดยส่วนเกิดขึ้นในคน ที่ส่งผลประสบการณ์ การรับรู้ กิจกรรมทางสังคม ความพอใจ ความผูกพันที่มีกับถิ่นแห่งนั้น ส่วนหลังคือความเป็นถิ่นที่ได้แสดงออกถึงลักษณะที่พิเศษและความหมาย โดยทั้ง 2 ส่วนนี้มีความสัมพันธ์กันสะท้อนถึงอัตลักษณ์ซึ่งกันและกัน และมีผลต่อการดำรงอยู่ของทั้งสองส่วน ในบทความนี้ใช้กรอบทฤษฎีสำนักในถิ่นที่โดยแสดงโครงสร้างทางความสัมพันธ์ของคนกับถิ่นจากการตั้งข้อสังเกตความเป็นคนในและคนนอกที่มีความแตกต่างทางการรับรู้ลักษณะทางกายภาพของความเป็นถิ่นในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี

ระดับการรับรู้สำนักในถิ่นที่

การรับรู้สำนักที่เกิดขึ้นของแต่ละคนจะเกิดขึ้นเมื่อไรและแตกต่างกันอย่างไร จะใช้สิ่งใดเป็นเครื่องชี้วัดเพื่ออธิบายให้เข้าใจเป็นข้อถกเถียงกันในวงการวิชาการ โดยนักวิชาการบางกลุ่มมีความเห็นว่าการรับรู้สำนักนั้นคนต้องมีปฏิสัมพันธ์กับถิ่นที่ในระยะเวลาที่ยาวนานเพื่อสร้างประสบการณ์และความผูกพันกับถิ่น ส่วนในทางกลับกัน Tuan (1974) อธิบายไว้ว่า การสร้างสำนักในถิ่นที่มีความเป็นไปได้ที่คนสามารถเกิดความผูกพันได้อย่างรวดเร็วราวกับรักแรกพบ เช่นเดียวกับแนวคิดของ Manzo (2005) ซึ่งอธิบายถึงถิ่นสามารถแสดงความหมายได้อย่างรวดเร็ว เชื่อมต่อกับความทรงจำให้เหตุการณ์สำคัญปรากฏออกมาในพื้นที่ที่พิเศษเรียกได้ว่าเป็นการแสดงหน้าที่ของถิ่นและเป็นการเชื่อมต่อกับพื้นที่ที่พิเศษที่เกิดมาจากพื้นฐานของความผูกพันในที่นั้น จากประเด็นดังกล่าวแสดงให้เห็นความแตกต่างทางช่วงเวลาในการสร้างความผูกพันของคนที่มีต่อถิ่นที่ นำไปสู่แนวคิดของนักวิชาการที่พยายามจะเสนอระดับของการรับรู้ต่อถิ่น เพื่อใช้

อธิบายและเป็นตัวชี้วัดความสัมพันธ์ดังกล่าว โดย Gussow (n.d. อ้างถึงใน Relph ,1976) และShamai (1991) ได้แบ่งระดับการรับรู้กับคนที่เข้ามาสัมพันธ์กับถิ่นดังตารางที่ 1 และตารางที่ 2

ตาราง 1 แสดงระดับของการรับรู้ต่อถิ่นของ Gussow

ระดับที่ 1 คนคุ้นเคยกับถิ่น(Familiarity with place)	- คนยังขาดความเข้าใจความหมายที่แท้จริง สัมพันธ์เฉพาะกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับถิ่นเท่านั้น มีประสบการณ์กับถิ่นแบบผิวเผิน ไม่รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับถิ่นและไม่พัฒนาที่จะผูกพัน
ระดับที่ 2 คนสามารถอธิบายถึงความรู้สึกที่คุ้นเคยกับถิ่นได้ (Described as on ordinary familiarity with place)	- ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นคือสิ่งที่เกิดขึ้นจากการไม่สำนึกรู้ มีการสั่งสมวัฒนธรรมมากกว่าคนทั่วไป มีความรู้สึกที่ลึกซึ้งมั่นคงกับถิ่นเป็นพิเศษ และมีส่วนช่วยกิจกรรมของสังคม
ระดับที่ 3 คนรู้สึกคุ้นเคยกับถิ่นอย่างลึกซึ้ง(Profound familiarity with place)	- คนเป็นส่วนหนึ่งของการดำรงอยู่ของถิ่นและถูกหลอมรวมไปกับถิ่น

ตาราง 2 แสดงระดับของการรับรู้ต่อถิ่นของ Shamai

ระดับที่ 1 คนมีความรู้เกี่ยวกับถิ่น (Knowledge of being located in a place)	คนมีความคุ้นเคยกับถิ่น สามารถแยกสัญลักษณ์ในถิ่นได้แต่ไม่มีความรู้สึกพิเศษในการเชื่อมต่อกับถิ่นและสัญลักษณ์ได้
ระดับที่ 2 คนมีความเกี่ยวเนื่องกับถิ่น (Belonging to a place)	คนไม่เฉพาะที่มีความคุ้นเคยกับถิ่นเท่านั้นแต่มีความรู้สึกเกี่ยวเนื่องและรู้ข้อแตกต่างของสัญลักษณ์ในถิ่น
ระดับที่ 3 มีความผูกพันกับถิ่น (Attachment to a place)	คนมีความรู้สึกที่สัมพันธ์กับถิ่นมาก ซึ่งถิ่นมีความหมายและความสำคัญต่อคนเพราะว่าถิ่นมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว
ระดับที่ 4 กำหนดเป้าหมายของถิ่น (Identifying with the place goals)	คนหลอมรวมเข้ากับถิ่น ฉะนั้นคนจึงมีความผูกพันกับถิ่นอย่างลึกซึ้ง
ระดับที่ 5 คนหลอมรวมเป็นส่วนหนึ่งในถิ่น(Involvement in a place)	คนมีบทบาทหน้าที่ในถิ่น ลงทุนทั้งเงิน เวลา และสติปัญญา กับกิจกรรมภายในถิ่น
ระดับที่ 6 คนมีความเสียสละให้กับถิ่น (Sacrifice)	คนเข้ามาเกี่ยวข้องกับถิ่นอย่างมาก มีความเสียสละเพื่อคุณลักษณะสำคัญและคุณค่าของความเจริญของถิ่น

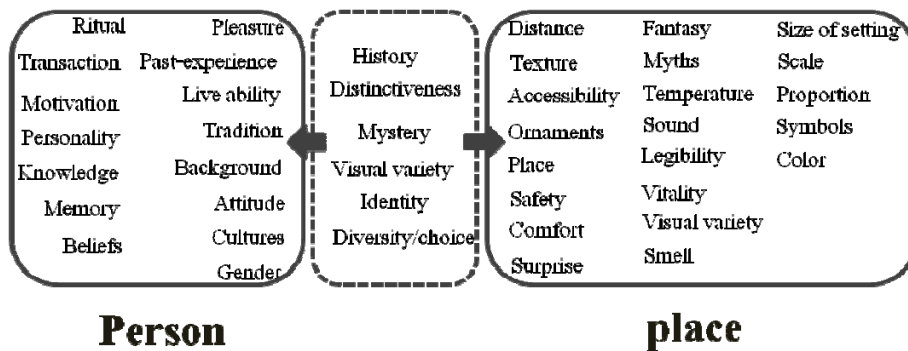
จากแนวคิดการแบ่งระดับการรับรู้สำนึกในถิ่นของ Gussow (n.d. อ้างถึงใน Relph ,1976) และShamai (1991) แม้จำนวนของระดับมีความแตกต่างกัน แต่รายละเอียดในระดับเนื้อหาเหมือนกัน โดยสามารถสรุปเป็นแนวทางหลักได้ 3 ระดับ คือ ระดับที่1 เป็นระดับที่คนรู้สึกคุ้นเคยกับถิ่น(Familiarity with place) สามารถสร้างการรับรู้ได้ตั้งแต่แรกที่มาสัมผัส ซึ่งเป็นมุมมองทางด้านประสบการณ์ในการรับรู้ของคนเป็นสิ่งจำเป็นนั่นคือความแตกต่างมาราก(Rootedness) จิตสำนึกในตัวเองเป็นสิ่งหนึ่งในการเห็นคุณค่าและการสร้างความเป็นถิ่น(Tuan, 1980) ระดับที่2

เป็นระดับที่คนมีความผูกพันกับถิ่น(Experience attachment with place) รู้สึกถึงความเกี่ยวเนื่อง ลึกซึ้ง และเข้าใจถึงความพิเศษกับถิ่นแห่งนั้น ส่วนระดับที่3 เป็นระดับที่คนรู้สึกหลอมรวมไปกับถิ่น(Integrated with place) มีความสัมพันธ์กับถิ่นมากจนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งและมีบทบาทต่อการดำรงอยู่ของถิ่นแห่งนั้น Relph(1976) เรียกคนระดับที่1ว่า คนนอก (Outsider) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความรู้สึกแปลกแยกความเป็นตัวเรากับถิ่นหรือยังรู้สึกถึงความเห็นห่างกับถิ่นอยู่ คาดการณ์ได้ถึงถึงความเข้าใจในถิ่นน้อย ส่วนในระดับที่2และ3 เรียกคนกลุ่มนี้ว่า คนใน(Insider) เป็นระดับที่คนมีการเชื่อมต่อการ (Attachment) มีความเกี่ยวพัน(Involvement) และมีความผูกพัน(Concern) กับถิ่น คาดการณ์ได้ถึงถึงความเข้าใจในถิ่น ซึ่งเป็นการดำรงอยู่แบบภายใน และเป็นสถานการณ์ทางลึก(Dep) ความเป็นคนนอกและคนในจึงสามารถนำไปใช้ศึกษา ระดับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่น และเป็นสิ่งบอกความแตกต่างทางทัศนคติต่อสภาพแวดล้อมระหว่างคนที่รู้สึกกับถิ่น เฉพาะและคนที่ไม่รู้สึกเลยได้

ข้อสังเกตทางโครงสร้างของสำนึกในถิ่นที่

จากแนวคิดสำนึกในถิ่นที่มีลักษณะโครงสร้างเป็นกลุ่มความสัมพันธ์ 2 กลุ่มคือคน(Person) กับถิ่น(Place) โดยในวัฒนธรรม(Cultures) ทัศนคติ(Attitude) แรงจูงใจ(Motivation) ความเชื่อ(Beliefs) และเพศ(Gender) มีอิทธิพลต่อการรับรู้สำนึกในถิ่นที่(Najafi & Kamal, 2011) ซึ่งทั้ง Steele(1981) และ Najafi & Kamal (2011) ชี้ให้เห็นถึงปัจจัยเหล่านี้เกิดขึ้นในส่วนของคนและส่งผลต่อการรับรู้ในแต่ละคน โดย Shuhan & Norsidan(2008) ได้สรุปองค์ประกอบของถิ่นช่วยทำให้เกิดสำนึกในถิ่นที่มีความเข้มข้นในระดับที่แตกต่างกัน ได้แก่ การเข้าถึง(Accessibility) ความชัดเจนเข้าใจง่าย(Legibility) ชีวิตชีวา(Vitality) ความหลากหลาย (Diversity/choice) ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล(Transaction) มีลักษณะเฉพาะ(Distinctiveness) และความสะดวกสบาย(Comfort) Relph(1976) เสนอว่า สัญลักษณ์(Symbols) ประเพณี(Tradition) เรื่องเล่า-ตำนาน(Myths) และศาสนา(Ritual) เป็นตัวช่วยที่สำคัญในการสร้างสำนึกในถิ่น ซึ่ง Steele(1981) อธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญของที่ตั้งที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ ได้แก่ ขนาดที่ตั้ง (Size of setting) มาตรฐาน(Scale) สัดส่วน(Proportion) ความแตกต่าง(Diversity) ระยะทาง(Distance) ผิวสัมผัส(Texture) ส่วนประดับตกแต่ง(Ornaments) สี(Color) กลิ่น(Smell) เสียง(Sound) อุณหภูมิ(Temperature) และการมองเห็นที่หลากหลาย(Visual variety) ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้มีอยู่ในทางกายภาพช่วยให้ถิ่นปรากฏลักษณะพิเศษและง่ายต่อการจดจำของคน ในส่วนอิทธิพลที่มีผลต่อความสัมพันธ์ของคนกับถิ่น Steele(1981) เสนอว่า อัตลักษณ์(Identity) ประวัติศาสตร์(History) จินตนาการ(Fantasy) เรื่องลึกลับ(Mystery) ความสามารถในการดำรงอยู่(Live -ability) ความพอใจ(Pleasure) ความประหลาดใจ(Surprise) ความปลอดภัย(Safety) ความมีชีวิตชีวา(Vitality) และความทรงจำ(Memory) เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นไปแนวทางเดียวกับ Najafi & Kamal(2011) ที่เห็นว่า ประสบการณ์ในอดีต(Past-experience) พื้นเพเดิม(Background) ความทรงจำ(Memories) บุคลิกภาพ(Personality) และความรู้(Knowledge) เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเช่นกัน

จากแนวคิดทางด้านปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดสำนึกในถิ่นที่ของนักวิชาการ พบว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อสำนึกนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มโดยกลุ่มแรกเป็นปัจจัยที่ปรากฏอยู่ในกายภาพของถิ่น ส่วนกลุ่มหลังเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นในคน นอกจากนี้บางปัจจัยที่สามารถเชื่อมโยงได้ทั้งสองกลุ่ม ดังภาพที่ 4 ในการอธิบายความเป็นสำนึกในถิ่นที่สามารถพิจารณาจากโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับถิ่น ในบทความนี้นักวิจัยตั้งข้อสังเกตดังกล่าวมาใช้ในการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นเพื่อแสดงโครงสร้างสำนึกในถิ่นที่ของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีของคนในและคนนอก โดยเลือกพื้นที่ภายในย่าน 4 แห่งที่มีความเด่นชัดทางความสัมพันธ์ของคนกับลักษณะทางกายภาพที่น่าจดจำได้แก่ ศาลเจ้าพุทธก๋ง ตึกแถวย่านถนนหลวง ถนนคนเดินราชบุตร และวงเวียนน้ำพุ

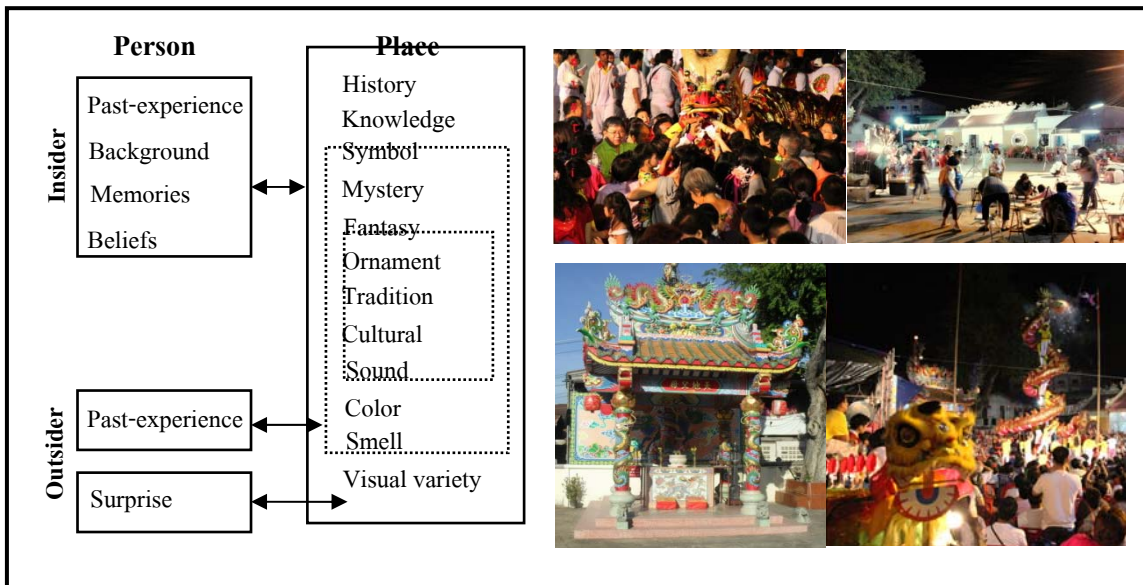
ภาพประกอบ 4 แสดงปัจจัยของการเกิดสำนึกในถิ่นที่ทั้งที่เกิดจากคนและถิ่น

ข้อสังเกตทางโครงสร้างสำนึกในถิ่นที่ กรณีศาลเจ้าพุทธกง

ศาลเจ้าพุทธกงสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2403 ตั้งอยู่ริมแม่น้ำมูลบริเวณถนนพรหมราช ซึ่งเป็นย่านของคนจีนที่เข้ามาทำการค้าในเมืองอุบลราชธานีช่วงแรกๆ นอกจากเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อแล้วในอดีตยังใช้เป็นสถานที่สอนภาษาจีนให้กับคนรุ่นต่อๆมาก่อนที่จะตั้งเป็นโรงเรียนจีนในภายหลัง พื้นที่แห่งนี้จึงมีความผูกพันกับคนในย่านตั้งแต่อดีต อีกทั้งศาลเจ้าแห่งนี้ได้จัดกิจกรรมงานประจำปีเป็นประจำขึ้นทุกปีเพื่อแสดงความเคารพต่อเทพเจ้า โดยจัดขึ้นปีละ 2 ครั้ง ทำให้พื้นที่เกิดลักษณะจินตภาพเป็นแหล่งชุมนุม(Node) ที่สำคัญแห่งหนึ่งของย่านการค้าเก่า บรรยากาศภายในบริเวณด้านหน้าศาลเจ้าที่ปรากฏด้วยเสียงดนตรีจีน เสียงประทัด สีสนั่นแห่งการเฉลิมฉลองรูปแบบจีน กลิ่นธูป กลิ่นควัน แสดงถึงการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ

คนใน(Insider) : ชาวไทยเชื้อสายจีนที่เข้าร่วมกิจกรรม การคาดการณ์ทางโครงสร้างสำนึกในถิ่นที่เกิดขึ้นจากการสั่งสมประสบการณ์(Experience) ความเชื่อ(Beliefs) พื้นเพเดิม(Background) ความทรงจำ(Memories) ที่เคยมีส่วนร่วมในถิ่นที่แห่งนี้มาก่อน มาเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับตำนาน(Mystery) ประเพณี(Tradition) วัฒนธรรม (Cultural) ประดับตกแต่ง(Ornaments) สี(Color) กลิ่น(Smell) และเสียง(Sound) ที่ถึงแม้กายภาพเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตแล้วก็ตาม

คนนอก(Outsider) : คนที่เคยมีประสบการณ์ในอดีตกับกิจกรรมลักษณะเช่นนี้ อาจนำไปสู่การเชื่อมต่อกับองค์ประกอบทางกายภาพเพื่อนำไปสู่การเกิดสำนึกในถิ่นที่ได้ ในส่วนคนนอกที่ไม่เคยมีประสบการณ์ มีความรู้สึกประหลาดใจ(Surprise) และไม่สามารถเชื่อมต่อทางความเข้าใจซึ่งความหมายหรือสัญลักษณ์(Symbol) การคาดการณ์ถึงความสัมพันธ์ทางกายภาพที่นำไปสู่สำนึกในถิ่นที่เกิดขึ้นได้น้อยกว่าคนที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน

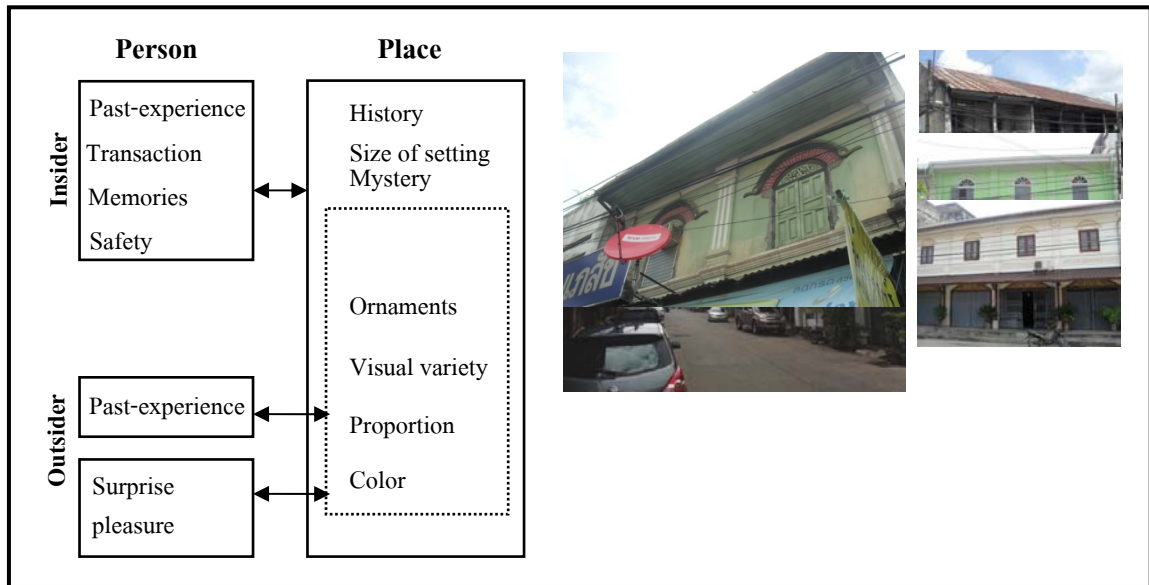
ภาพประกอบ 5 วิเคราะห์โครงสร้างสำนึกในถิ่นที่ กรณีศาลเจ้าพุทธกง

ข้อสังเกตทางโครงสร้างสำนึกในถิ่นที่ กรณีตึกแถวย่านถนนหลวง

บริเวณถนนหลวงเป็นย่านการค้าเก่าแห่งแรกของเมืองอุบลราชธานี สภาพทางกายภาพของย่าน มีทั้งตึกดิน ห้างแถวไม้ และตึกแถว เป็นจำนวนมาก นิยมสร้างติดกันยาวไปตามแนวถนนเกือบตลอดพื้นที่ย่าน ใช้สำหรับพักอาศัยและค้าขาย ต่อมาเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ขึ้นในปี พ.ศ.2503 และ พ.ศ.2513 สร้างความเสียหาย ทำลายสภาพภาพของย่านเมืองเก่ามากกว่าครึ่ง ย่านถนนหลวงได้รับความเสียหายเพียงบางส่วน ปัจจุบันพื้นที่ส่วนนี้ใช้ประกอบการค้าเพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่พักอาศัย สภาพแวดล้อมมีความโดดเด่นทางลักษณะจินตภาพของเมืองที่ปรากฏลักษณะความเป็นย่านเก่า(Old district) ที่ชัดเจนที่สุดของเมืองอุบลราชธานี

คนใน(Insider) : คนในย่านที่สะสมความทรงจำ(Memories) ประสบการณ์ในอดีต(Past-experience) กับลักษณะทางกายภาพของย่าน ทั้งในส่วนขนาดอาคาร(Proportion) ส่วนประดับตกแต่ง(Ornaments) สี(Color) ขนาดของที่ตั้ง(Size of setting) และความหลากหลาย(Visual variety) ทางกายภาพของแต่ละยุคสมัยที่สะท้อนประวัติศาสตร์(History) ความเป็นย่านการค้าเก่า แม้ว่าการค้าของพื้นที่แห่งนี้จะซบเซาลงแต่ยังคงใช้ดำเนินกิจกรรมการค้าและอยู่อาศัยแสดงถึงความผูกพัน ความคุ้นเคยกับย่าน ส่งผลให้เกิดความรู้สึกถึงความปลอดภัย(Safety) ของการดำรงอยู่

คนนอก(Outsider) : คนนอกที่เคยมีประสบการณ์กับย่านการค้าเก่าในถิ่นที่อื่นๆ เมื่อมาสัมผัสกับสภาพแวดล้อมที่ใกล้เคียงกัน การคาดการณ์ถึงการเกิดความสัมพันธ์กับกายภาพสามารถนำไปสู่การสร้างสำนึกในถิ่นที่ได้ ส่วนในกรณีของผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์สัมผัสกับลักษณะเช่นนี้มาก่อนมาชมความเป็นอดีตที่แปลกใหม่จากสภาพในปัจจุบันเกิดความพอใจ(Pleasure) แต่ขาดความเข้าใจประวัติศาสตร์(History) หรือเรื่องเล่า(Mystery) ในย่าน ความสัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆอาจเกิดขึ้นได้น้อยกว่าคนที่มีความรู้

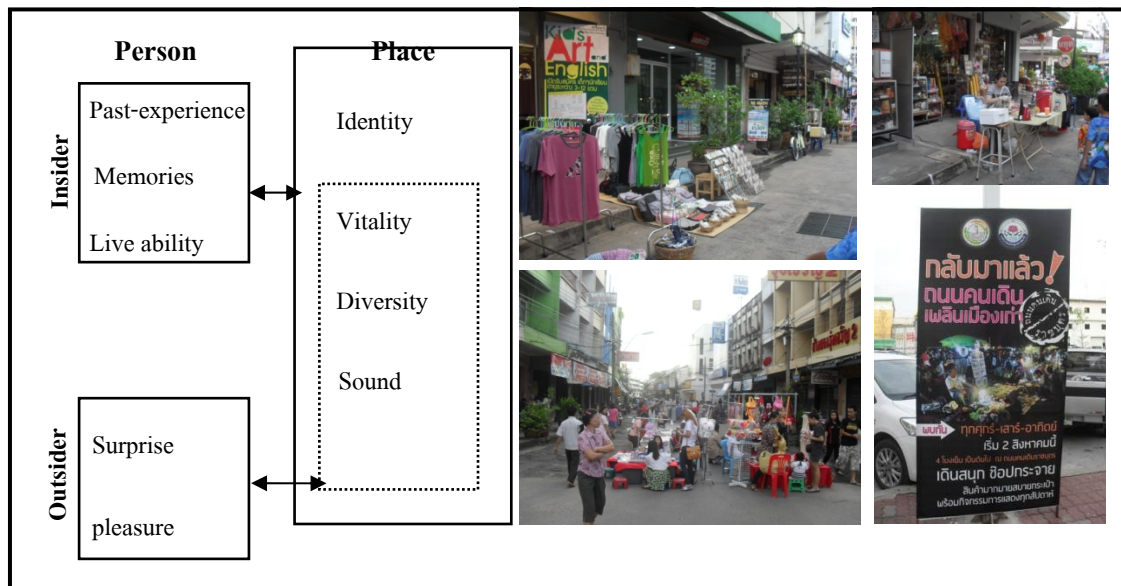
ภาพประกอบ 6 วิเคราะห์โครงสร้างสำนักในถิ่นที่ กรณีตึกแถวย่านถนนหลวง

ข้อสังเกตทางโครงสร้างสำนักในถิ่นที่ กรณีถนนคนเดิน(ถนนราชบุตร)

บริเวณถนนราชบุตรเป็นถนนสายสำคัญมาตั้งแต่อดีตเป็นย่านการค้าที่มีความเจริญในยุคถัดมาจาก ย่านถนนหลวง อยู่กลางเมืองในแนวถนนขวางตะวันตกผ่านถนนหลักของย่านทั้ง 3 สาย จากทางเหนือของย่านลงมาจรด แม่น้ำมูลในทางทิศใต้ ในเหตุการณ์ไฟไหม้ครั้งใหญ่ทั้ง 2 ครั้ง ทำความเสียหายให้แก่อาคารเก่าบริเวณถนนราชบุตรเกือบ ทั้งหมด ภาพหลังได้สร้างตึกแถวแบบใหม่ขึ้นมาทดแทนทำให้กายภาพทั้งสองฝั่งของถนนเปลี่ยนแปลงไปจากความเป็นย่าน การค้าเก่าในอดีตปัจจุบันโครงการของทางเทศบาลเมืองอุบลราชธานีได้จัดกิจกรรม “ถนนคนเดินเพลินเมืองเก่า” ในทุก วันศุกร์ เสาร์ อาทิตย์ เพื่อส่งเสริมบรรยากาศของย่านให้มีชีวิตขึ้นมา แม้ผู้ค้าส่วนใหญ่มาจากภายนอกย่านแต่ร้านค้าทั้ง 2 ข้างทางเปิดพื้นที่หน้าร้านเพื่อร่วมกิจกรรมดังกล่าว และเป็นการส่งเสริมรายได้เพื่อการดำรงอยู่ของย่าน สภาพถนนราช บุตรในช่วงของกิจกรรมนี้จากเดิมใช้เป็นเส้นทาง(Path) ของการเข้าถึงย่าน กลับเปลี่ยนกลายเป็นแหล่งชุมนุมคน(Node) ที่สำคัญทำให้ย่านการค้าเก่ากลับมามีชีวิตชีวา

คนใน(Insider) : คนภายในย่านมีความทรงจำ(Memory) และประสบการณ์ในอดีต(Past-experience) กับบรรยากาศการค้าของถนนเส้นนี้ อัตลักษณ์(Identity) ของพื้นที่ได้รับการสานต่อทั้งบรรยากาศที่มี ชีวิตชีวา(Vitality) ความหลากหลาย(Diversity) และเสียง(Sound) ของความเป็นย่านการค้ากลับมาสู่พื้นที่อีกครั้ง คนใน ย่านมีโอกาสสร้างรายได้ส่งผลต่อการดำรงอยู่(Live ability) ภายในย่านต่อไป การคาดการณ์ได้ถึงกายภาพของย่าน การค้าถูกเชื่อมสัมพันธ์กับความทรงจำและประสบการณ์ของคนในย่านนำไปสู่การสร้างสำนักในถิ่นที่

คนนอก(Outsider) : คนภายนอกที่เข้ามาสัมผัสกับบรรยากาศของตลาดกลางแจ้งของย่านเมืองเก่า สร้างความพอใจ(Pleasure) และประหลาดใจ(Surprise) ในความแปลกใหม่และความหลากหลาย(Diversity) ที่แตกต่าง จากการค้าในระบบปิด การคาดการณ์มิติของสำนักในถิ่นที่ที่รับรู้ความเป็นตลาดกลางแจ้งที่พบเห็นในฐานะผู้บริโภคหรือผู้ สังเกตมากกว่าผู้สร้างความเป็นถิ่น

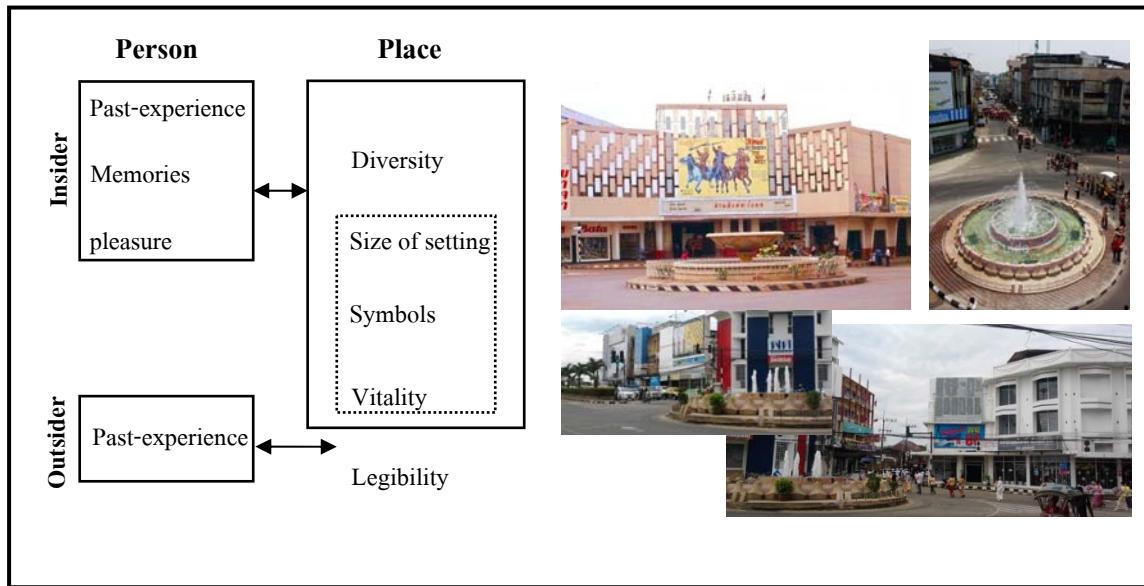
ภาพประกอบ 7 วิเคราะห์โครงสร้างสำนึกในถิ่นที่ กรณีถนนคนเดิน(ถนนราชบุตร)

ข้อสังเกตทางโครงสร้างสำนึกในถิ่นที่ กรณีวงเวียนน้ำพุ

วงเวียนน้ำพุเดิมมีลักษณะเป็นวงเวียนที่มีเสาไฟประดับตั้งอยู่ตรงกลาง ต่อมาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ต้องการสร้างความทันสมัยให้กับเมืองต่างๆจึงนำรูปแบบวงเวียนน้ำพุของสะพานม้ฆวาน ที่กรุงเทพฯมาสร้างขึ้น แทนวงเวียนเสาไฟเดิมในปี พ.ศ.2502 (ชนิษฐา ทุมมาภรณ์ และคณะ,2546) ทำให้คนอุบลราชธานีเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า วงเวียนน้ำพุตั้งแต่นั้นมา ต่อมาในปี พ.ศ.2550 ทางเทศบาลได้รื้อวงเวียนน้ำพุออกไปเนื่องจากปัญหาการจราจร ปัจจุบันได้สร้างวงเวียนน้ำพุขึ้นมาใหม่อีกครั้ง โดยใช้กลีบดอกบัวเพื่อเชื่อมโยงสัญลักษณ์ของจังหวัดที่เป็นเมืองดอกบัวแทนรูปแบบเดิม วงเวียนน้ำพุในปัจจุบันเป็นสัญลักษณ์ของการเข้าเขตตัวเมืองจากถนนอุปราชาและตำแหน่งของวงเวียนที่อยู่กลางถนนสี่แยกเปิดโล่งทำให้วงเวียนมีความโดดเด่นอยู่ศูนย์กลางพื้นที่โล่งขนาดใหญ่ ล้อมรอบด้วยอาคารทั้งสี่ด้าน ซึ่งในอดีตเป็นแหล่งความทันสมัยของย่านที่มีห้างสรรพสินค้าและโรงภาพยนตร์เมื่อ 50-60ปีก่อน ปัจจุบันแม้เปลี่ยนการใช้งานไปแล้วแต่ยังเป็นที่จดจำของคนในย่านได้เป็นอย่างดี อีกทั้งพื้นที่ส่วนนี้เชื่อมต่อมาจากสะพานเสรีประชาธิปไตย(ข้ามแม่น้ำมูล) ส่งผลให้เป็นจุดหมายตา(Landmark) ที่สำคัญของย่านในปัจจุบัน

คนใน(Insider) : การคาดการณ์ถึงการสร้างสำนึกในถิ่นที่ที่เกิดขึ้นได้ คนในพื้นที่ที่เคยมีประสบการณ์(Past-experience) ความทรงจำ(Memories) และความพอใจ(Pleasure) กับพื้นที่บริเวณวงเวียนน้ำพุที่เป็นทั้งสัญลักษณ์(Symbol) ความมีชีวิตชีวา(Vitality) ความหลากหลาย(Diversity) ทางกิจกรรม และขนาดของพื้นที่(Size of setting) ที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆของย่าน

คนนอก(Outsider) : การรับรู้ในการเข้าสู่เขตตัวเมืองอุบลราชธานีในบรรยากาศของเมืองที่มีชีวิตชีวา(Vitality) กับสัญลักษณ์(Symbol) กลีบบัว ของวงเวียนน้ำพุที่สื่อถึงสัญลักษณ์ของจังหวัดที่เข้าใจง่าย(Legibility) แต่มีความหมายที่แตกต่างจากคนในที่เห็นสัญลักษณ์ของวงเวียนในมิติความทันสมัยของเมืองอุบลราชธานีในอดีต

ที่มาของภาพ <http://www.guideubon.com/>

ภาพประกอบ 8 วิเคราะห์ทางโครงสร้างสำนักในถิ่นที่ กรมวิมลเวียนน้ำพุ

การตั้งข้อสังเกตทางโครงสร้างของสำนักในถิ่นที่ทั้ง 4 กรณี จะเห็นว่าโครงสร้างการเกิดสำนักในถิ่นที่ของคนในมีระยะเวลาของการอยู่ในพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญถึงความเกี่ยวพัน ความผูกพัน และการเชื่อมต่อกับพื้นที่ ซึ่งเป็นการดำรงอยู่แบบภายใน เป็นสถานการณ์เชิงลึก เป็นการสะสมข้อค้นพบความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนทำกิจกรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง เป็นระยะเวลาที่ยาวนาน กลุ่มตัวแปรที่เกิดขึ้นกับคนในของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานี โดยผ่านประสบการณ์ในอดีต ความทรงจำ ความพอใจ

อัตลักษณ์ สัญลักษณ์ ความมีชีวิตชีวา ความหลากหลาย การดำรงอยู่ ประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า ความปลอดภัย วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและพื้นเพเดิม ซึ่งตัวแปรเหล่านี้คาดการณ์ได้ถึงการเกิดสำนักที่มีระดับความซับซ้อน ในส่วนคนนอก เกิดจากกลุ่มคนที่อยู่ภายนอกพื้นที่ที่เคยมีประสบการณ์ใกล้เคียงกับลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏ เป็นเสมือนสิ่งกระตุ้นให้เกิดการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับกายภาพนำไปสู่การสร้างสำนักในถิ่นที่ได้ง่ายกว่าคนนอกที่ไม่มีความรู้หรือประสบการณ์มาก่อน แต่ยังคงรู้สึกแปลกแยกหรือเห็นห่างกับถิ่น และอยู่ในฐานะความเป็นผู้บริโภคหรือผู้สังเกตการณ์มากกว่าผู้สร้างความเป็นถิ่น กลุ่มตัวแปรที่เกิดขึ้นกับคนนอกของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีผ่านประสบการณ์และความทรงจำในอดีตที่สัมพันธ์เข้ากับควมมีชีวิตชีวา สัญลักษณ์ ความเข้าใจง่าย ประหลาดใจ ความพอใจและความหลากหลาย ซึ่งตัวแปรเหล่านี้คาดการณ์ได้ถึงการเกิดสำนักในระดับน้อย สามารถรับรู้ได้ง่าย

บทสรุป

สำนักในถิ่นที่ของย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีที่ได้จากการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้น โดยแสดงตัวแปรที่มีผลต่อการสร้างสำนักที่เกิดขึ้นทั้งคนในและคนนอก ซึ่งเป็นเพียงการอธิบายในมิติของการสังเกตจากผู้วิจัยเท่านั้น หากนำไปศึกษาจากมิติความเป็นของคนในและคนนอก ทั้งจากการสัมภาษณ์ การสอบถามและการสังเกต จะสามารถใช้อธิบายให้เกิดความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเชิงลึกที่สะท้อนความสัมพันธ์กับถิ่น และสามารถนำมาเป็นแนวทางปรับปรุงหรือออกแบบความเป็นถิ่นให้สัมพันธ์กับความหมายที่ซ่อนอยู่ในย่านการค้าเก่าเมืองอุบลราชธานีต่อไปได้ ปัจจุบันการที่

กระแสสังคมส่วนหนึ่งโยยหาความเป็นอดีตของถิ่นที่ได้สูญหายไป(Nostalgia) ให้กลับคืนมา นำไปสู่การสร้างสภาพแวดล้อมที่เสมือนอดีตขึ้นมาใหม่ เป็นความพยายามให้ความหมายที่ไม่ใช่สิ่งที่สะท้อนออกมาจากถิ่น กลับเป็นการทำลายความแท้และได้สร้างความไม่แท้ขึ้นมาซ้อนทับความหมายใหม่ที่ไม่ได้มาจากความสัมพันธ์ของคนกับถิ่น แนวโน้มการศึกษาสำนักในถิ่นที่จะมีส่วนสำคัญที่จะนำความเป็นถิ่นกลับคืนมา ถึงแม้ว่าแนวคิดสำนักในถิ่นที่เป็นแนวคิดที่คลุมเครือ ยากที่จะกำหนด นิยาม หรือวัดได้อย่างชัดเจนแต่ Relph (1976) ได้ให้ความเห็นว่า “เราสามารถจะอธิบายให้คนเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิดได้แต่เราไม่สามารถให้ความแม่นยำที่จะนิยามมันได้” อีกทั้งนักวิชาการเห็นว่าแนวคิดนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างคนกับถิ่น จึงเป็นหน้าที่สำคัญในการดูแลรักษาคุณภาพของสภาพแวดล้อมและนำไปสู่คุณภาพของคนที่ดีดำรงอยู่ในถิ่นด้วย

เอกสารอ้างอิง

- ชนิษฐา ทูมมากรณ์, พนม จรูญแสง, วนิตา สมตระกูล, & ชุชนา นราจันทร์. (2546). โครงการจัดสร้างฐานข้อมูลสารสนเทศจุดหมายเหตุอีสาน (รายงานผลการดำเนินงานโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม) อุบลราชธานี.: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2544). วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดอุบลราชธานี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ครุสภาลาดพร้าว.
- ชุมพล แนวจำปา.(2536). ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจหมู่บ้านในจังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี อดีตปัจจุบัน และอนาคต. อุบลราชธานี: [ม.ป.พ.].
- สุวิทย์ ธีรศาสตร์และ ดารารัตน์ เมตตาริกานนท์. (2541). ประวัติศาสตร์อีสานหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่2.ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา.
- ศรีศักร วัลลิโภดม.(ม.ป.ป.). ชื่อบทความ. คนจีน200ปีภายใต้พระบรมโพธิสมภาร. กรุงเทพมหานคร : [ม.ป.พ.].
- สุวิช คุณผล. (2547).ดงอู้อยู่ตรงไหนในเมืองอุบลฯ. วารสารข่าวหอการค้าจังหวัดอุบลราชธานี.
- อุบลศึกษา. (2555). อุบลราชธานี: [ม.ป.พ.].
- Auge, M. (1995). Non-places. An introduction to supermodernity. London: Verso.
- Cross, J. E.(2001). What is sense of place, Research on Place & Space Website Retrieved 12 Mar.2003, 20 Feb.2003.
- Gustafson, P. (2001). Meaning of place: Everyday experience and theoretical conceptualization. Journal of Environmental Psychology, 21, 5-16.
- Lynch, K. (1998). Good city form. Mass:MIT Press.
- Kunstler, L. H. (1993). The geography of nowhere. The rise and decline of American’s man-made landscape. NewYork: Simon & Schuster.
- Manzo, L. C. (2003). Beyond house and haven: Toward a revisioning of emotional relationships with places. Journal of Environmental Psychology, 23.
- Manzo, L. C.(2005). For better or worse: Exploring multiple dimension of place meaning. Journal of Environmental Psychology,25,67-86.
- Montgomery, J . (1998). Making a city: Urbanity, vitality and urban design. Journal of Urban Design, 3, 93-116.

- Najafi, M. & Kamal, M. (2011). The concept of place and sense of place in architecture studies. *Journal of World Academy of Science, Engineering and Technology*, 56.
- Norberg-Schulz, C. (1985). *The concept of dwelling: on the way to figurative architecture*. New York:Rizolli.
- Rapoport, A. (1990). *The meaning of the built environment: a nonverbal communication approach*. the University of Arizona Press, Tucson.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion.
- Shamai, S. & Ilatov, Z. (2005). Measuring Sense of Place: Methodological aspects. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie (TESG)*, 96(5), 467-476.
- Shamai, S. (1991). Sense of place : an Empirical Measurement. *Geoforum*, 22, 347-358.
- Shuhan, S. & Norsidah, U. (2008). Making place: The role of attachment in creating the sense of place for traditional streets in Malaysia. *Journal of Habitat International*, 32, 399-409.
- Smaldone, D., Harris, C., & Sanyal, N. (2005). An exploration of place as a process: the case of Jackson Hole, WY. *Journal of Environmental Psychology*, 25(4), 397-414.
- Stedman, R. C. (2002). Toward a social psychology of place: Predicting behavior from place based cognitions, attitude and identity. *Environment and behavior*, 34(5), 561-581.
- Steele, F. (1981). *The sense of place*. CBI Publishing Company, Inc.
- Tuan, Y.F. (1974). *Topophilia: A study of Environment Perception, Attitudes and Values*. New York: Columbia University Press.
- Tuan, Y.F. (1980). Rootedness versus sense of place. *Landscape* 24, 3-8.
- Turner, P. & Turner, S. (2003). *Place, Sense of Place and Presence*. [n.p.].